

Štefan DRUG, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Svojho času vedenie Ústavu slovenskej literatúry navrhlo, aby sme si pripomenuli 50. výročie založenia Slovenskej akadémie vied (1953) aj seminárom venovaným osobnosti a dielu Oskára Čepana, bezkonkurenčného literárneho vedca, dlhoročného pracovníka nášho ústavu. V úvode seminára si však najprv dovoľím pripomenúť niekoľko údajov o začiatkoch tejto vrcholnej vedeckej inštitúcie.

Jej predchodkyňou bola od roku 1942 *Slovenská akadémia vied a umení*, ktorá mala tri odbory: *duchovedný* (so sekciami: teologicko-filozofická, vlastivedná a právna), *prírodovedný* (so sekciami: prírodovedná, technická, lekárska) a odbor *umenovedný* (so sekciami: literárnovedná, dramatická a výtvarná). Koncom roku 1944 mala táto celonárodná inštitúcia asi 30 pracovníkov, z toho vedeckých len 10 – 12, čiže menej než vtedajšia Matica slovenská. K dispozícii dostala vlastné vydavateľstvo a istý čas aj tlačiareň. Táto inštitúcia zanikla spolu so slovenským štátom, ale jej ústavy pôsobili ešte do februára 1946.

Zákon Slovenskej národnej rady z 22. februára 1946 konštituoval rovnomenú vedeckú spoločnosť, ktorej činnosť sa už sústreďovala v oveľa väčšom počte ústavov. V roku 1946 mala 46 pracovníkov (z toho 16 vedeckých), pred zrušením (jún 1953) asi 200. Okrem kníh vydávala aj vedecké časopisy – medzi nimi *Literaria Slovaca*. Hlavné slovo v tejto SAVU od začiatku mali marxisticky orientovaní profesori: Mikuláš Bakoš, Ján Gonda, Lev Hanzel, Igor Hrušovský, Ondrej Pavlík, Andrej Sirácky a básnik a publicista Ladislav Novomeský.

Napriek tomu 1. marca 1952 Zbor povereníkov poveril toto vedenie SAVU pripraviť založenie novej inštitúcie pod názvom Slovenská akadémia vied (SAV). 1. septembra toho istého roku začala činnosť *Komisia Zboru povereníkov pre založenie SAV* na čele s Ondrejom Pavlíkom. Novo konštituovaná SAV začala svoju činnosť 18. júna 1953 – s majetkom i zamestnancami dovtedajšej SAVU. Zbor povereníkov 23. júna 1953 vymenoval prvých dvanásť akademikov SAV. „Nová“ akadémia mala päť vedeckých sekcií: spoločenskovednú, biologicko–lekársku, poľnohospodársku, matematicko–prírodovednú a technickú. Prvým predsedom sa stal profesor Ondrej Pavlík, po ňom postupne Andrej Sirácky, Dionýz Blaškovič, Štefan Schwarz, Karol Šiška, Vladimír Hajko atď. K 1. januáru 1980 mala SAV 4571 pracovníkov, z toho 1048 vedeckých, 3321 odborných, z nich 1967 odborne–tvorivých.

Náš ústav dostal dnešné pomenovanie 18. júna 1953. Prvým riaditeľom sa stal Karol Rosenbaum (do r. 1957), po ňom Ivan Kusý (1957 – 1970) a Ján Brezina (1970 – 1973). V roku 1973 predsedníctvo SAV premenovalo ústav na literárnovedný. A v roku 1991 opäť začal pôsobiť Ústav slovenskej literatúry.

To je niekoľko suchých údajov, týkajúcich sa najmä predhistórie inštitúcie, v ktorej dnes pracujeme. Že to však v poslednom období SAVU nebolo pre niektorých jej pracovníkov vôbec ružové, dozvieme sa z niekoľkých konkrétnych faktov. Nastalo totiž obdobie prepúšťania, prekladania, lámania charakterov, atmosféry strachu, neistoty.

Azda najpríznačnejší je prípad prof. Mikuláša Bakoša, nášho najvýznamnejšieho štrukturalistu, duše a teoretika skupiny slovenských nadrealistov. Hoci hneď po druhej svetovej vojne vstúpil spolu s nimi do služieb komunistickej strany (pozri časopisy Pravda, Nové slovo), po jej víťazstve, najmä od začiatku roku 1951 to však nemal ľahké. Na Aktíve slovenských spisovateľov–komunistov vedúci agitačno–propagačného oddelenia ÚV KSS Július Šefránek, v duchu „odhalení“ predsedu KSS Viliama Širokého na IX. zjazde KSS, ostro napadol nielen davistov (okrem Petra Jilemnického a Nemcami zavraždeného Eduarda Urxa), ale aj ich „výhonky“ – Michala Chorvátha, Alexandra Matušku, Vladimíra Mináča a Dominika Tatarku (ako nasledovateľov Clementisa a Novomeského), ba pridal k nim aj Bakoša: „Štrukturalizmus v literárnej vede, ktorý u nás presadzoval najmä Mikuláš Bakoš, prirodzene, tiež nepomohol, naopak, podviazal vývin našej literárnej kritiky a uviedol najväčší zmätok, najhorší kult formalizmu do našej literárnej tvorby.“

O niekoľko mesiacov na plenárke spisovateľov 15. mája 1951 Šefránkov podriadený pracovník Juraj Špitzer utvrdil a rozviedol Širokého antidavistické útoky najmä proti Novomeskému, trval na Šefránkových „odhaleniach“, ale pripomenul, že u piatich kritizovaných spisovateľov nešlo o politické zločiny, ale o ideové a literárne nedostatky. S výnimkou Bakoša, lebo jeho zásluhou „štrukturalizmus bol u nás vodcom úpadkového surrealizmu“. Bakošovi nepomohlo, že sa krátko predtým v Novom slove kajal za staršie hriechy (Proti kozmopolitizmu v literárnej vede) a sebakriticky sa dištancoval od štrukturalizmu. Nakrátko sa dostal až do väzenia, ale odôvodnenie napokon nebolo politické – v SAVU vraj odcudzil záclony!

Pohon proti vymysleným nepriateľom však neprestával. 4. júna 1951 predložil Šefránek rozsiahly Návrh na očistu a niektoré organizačné opatrenia v Slovenskej akadémii vied a umení. Týkal sa najmä viacerých pracovníkov spoločenskovedných ústavov. Hlavnou zámenkou akcie bola okrem iného zrejme aj okolnosť, že SAVU od roku 1945 podliehala Poverenictvu školstva vied a umení, ktorú viedol a usmerňoval „zradca Novomeský“. Po oslobodení ju vraj vôbec neočistil „od nepriateľských elementov, ale naopak“ – zhromaždil v nej viacej ľudákov, než tam bolo predtým...

Aj nasledujúce informácie pripomínajú obžalobný spis. Za „personálne zbahnenie“ SAVU niesli vraj zodpovednosť vedúci činitelia jej správy – Bakoš a Sirácky, ktorí „verne slúžili Novomeského zradcovským koncepciám vo vede“ a iniciatívne vybudovali z Akadémie „pareníšte reakcie“. Ich pričinením sa preto vo vedeckej práci „zahniezdili najreakčnejšie buržoázne teórie, slúžiace triednym záujmom znárodnením postihnutých kapitalistov a veľkostatkárov“! Bakoš vraj nedobрым hospodárením spôsobil „desaťtisícové malverzácie a defraudácie“. (Renomé si potom musel naprávať hanebným, svojej predchádzajúcej vedeckej činnosti nedôstojným paškvilom Stalin a umenie, 1953.)

Šefránek potom pokračoval, že SAVU sa preto „od základu“ **musí** prebudovať, ale na to sa vytvoria predpoklady, až keď sa očistí „od nepriateľských a reakčných elementov“. Potrebná očista **musí** prebiehať „súbežne s presvedčovacou kampaňou o nutnosti preorientácie ponechaných vedeckých pracovníkov na marxisticko–leninské metódy práce“ a ústavy sa **musia** urýchlene doplniť „politicky aj ideologicky zdravými pracovníkmi“. V edičnej činnosti sa najzávažnejšou úlohou malo stať vydávanie prekladov zo

sovietskej literatúry. Preto treba do nej preradiť najmä niektorých jazykovedcov za korektorov a prekladateľov. Tam nebudú môcť „vyvíjať záškodnícku činnosť“.

Návrh (čo však bol skôr rázny pokyn!) odporúčal „prepustiť, preradiť viacerých na inú prácu, alebo dať k dispozícii *Poverenictvu práce a sociálnej starostlivosti*“ (Tento názov úradu sa bude opakovať – preto ďalej len skratka PPSS!) Konkrétnych pracovníkov rozdelil do troch skupín. Najpočetnejšou bola skupina A, čiže „politicky a ideologicky nepriateľské elementy“. Uvediem z nich aspoň známe mená a krátke charakteristiky ich nositeľov: historik František Bokes – („bezcharakterný človek, v minulosti útočný antikomunista – preradiť za externého prekladateľa“); Rudo Brtáň, literárny historik („nemal a nemá nič spoločné s marxizmom“, iba „veľké materiálové vedomosti“) – preradiť do Národnej knižnice; Jozef Felix, literárny vedec („výrazne buržoázne orientovaný, bez nádeje, že by sa orientoval na marx-leninskú metódu“) – preradiť ako prekladateľa do vydavateľstva Tatran; Nora Kocholová–Beniaková, literárna vedkyňa, dcéra „známeho fašistu“ Valentína Beniaka, „silne zaťažená nacionalizmom a ľudáctvom“) – k dispozícii PPSS; Mária Kosová, etnografka, švagriná „známeho ľudáckeho propagandistu Jozefa Ambruša“ – preradiť do PPSS; Soňa Kovačevičová–Žuffová, dcéra fabrikanta, žena režiséra protisovietskeho filmu, „triedny nepriateľ“ – PPSS; A. M. Marsinová – preradiť za externú korektorku; univ. prof. Ľudovít Novák – „mystik, príznaky pomätenosti, politicky nespoľahlivý“ – PPSS; Július Paštéka – preradiť za prekladateľa; prof. Eugen Pauliny – preradiť za korektora; Jozef Štolc – PPSS; Stanislav Šmatlák – „po vojenčine neprijatý“; Marián Városov – PPSS, podozrivý zo styku so zahraničím.

Za pozornosť stojí charakteristika literárneho vedca Viktora Kochola: „... síce zať V. Beniaka, napriek tomu však známy kladným vzťahom k novým poriadkom“. Má pasívnu „povahu“ (treba mu pomôcť vymaniť sa zo zlého rodinného prostredia, výborne však ovláda ruštinu, sústavne z nej prekladá a študuje sovietsku literatúru, čím prekonáva „štrukturalizmus, ktorého bol prívržencom“). Napriek tomu ho navrhli zbaviť riaditeľskej funkcie a preradiť za redaktora do nakladateľstva, no predsa s možnosťou publikovať „a tak sa i vedecky preorientovať“.

Na záver ešte – ako symbolický prechod k téme nášho seminára – takáto perlička z citovaného Návrhu. V skupine c) „podmienečne ponechať“ menovali trochu, ale v úvodnom odôvodnení spomenuli aj literárneho historika Oskára Čepana, politicky síce „na toľko pasívneho, že zanedbal členstvo v strane, ináč je lojálny k výstavbe socializmu a usilovný. Treba ho však spolitizovať a priviesť na pozície marxizmu-leninizmu“.

Toto sa im však našťastie nikdy nepodarilo! Preto oprávnenne venujeme dnešný seminár práve dielu Oskára Čepana.